



## แนวความคิดเกี่ยวกับการเคลื่อนที่ทางสังคม (Social Mobility)

บุคคลมิได้เกิดอยู่โดดเดี่ยวในโลก หากแต่ดำรงชีวิตอยู่ร่วมกับบุคคลอื่นเป็นสังคม ชีวิตมนุษย์จะมีความหมายสมบูรณ์ก็ต่อเมื่อได้ดำเนินไปในความสัมพันธ์สอดคล้องกับเพื่อนมนุษย์ด้วยกัน สังคมจะเกิดมีขึ้นได้ก็โดยที่บุคคลซึ่งอยู่รวมกลุ่มกันมีการกระทำสัมพันธ์กันถูกต้องตามบทบาทหน้าที่

คนคนเดียวกันนั้นอาจเป็นสมาชิกของกลุ่มใดหลายกลุ่ม กลุ่มสังคมแรกที่สุดของคนคือ ครอบครัว กลุ่มต่อมาก็เป็นกลุ่มเพื่อนฝูงในสถาบันต่าง ๆ เช่น เพื่อนักเรียน เพื่อนร่วมอาชีพ พฤติกรรมของคนในฐานะที่เป็นสมาชิกของกลุ่มต่าง ๆ ย่อมแตกต่างกันออกไป เหตุที่เป็นเช่นนั้น เพราะกลุ่มสังคมต่าง ๆ มีวัตถุประสงค์ของกลุ่มแตกต่างกัน สติและหน้าที่ของคนคนหนึ่ง ซึ่งเป็นสมาชิกของกลุ่มสังคมที่แตกต่างกันก็ย่อมจะต้องแตกต่างกันไป แล้ววัตถุประสงค์ของกลุ่มที่คนคนนั้นเป็นสมาชิก ก็จะเห็นได้ว่าสติและหน้าที่ของคนซึ่งเป็นสมาชิกในกลุ่มครอบครัวย่อมแตกต่างจากกลุ่มเพื่อนฝูง หรือกลุ่มผู้ทำงานร่วมกันในหน่วยงานใดหน่วยงานหนึ่ง อย่างไรก็ตาม สิ่งสำคัญที่กำหนดความแตกต่างในพฤติกรรมของคนคือสถานภาพทางสังคมหรือฐานะตำแหน่งทางสังคม

Ralph Linton ได้ให้แนวความคิดในเรื่องสถานภาพและบทบาทของฐานะตำแหน่งไว้ว่าสังคมตั้งอยู่บนรากฐานของการปฏิบัติต่อกันของคนในสังคมนั้น ถ้าหากคนไม่มีการกระทำสัมพันธ์ต่อกันแล้ว แนวความคิดในเรื่องสถานภาพและบทบาทจะไม่เกิดขึ้น สถานภาพนั้นเป็นนามธรรม ซึ่งหมายถึง ตำแหน่ง พ่อ แม่ ลูก นอกจากนั้นในการประกอบอาชีพ พวกก็ยังมีตำแหน่งในการอาชีพอีก เช่น เป็นผู้จัดการบริษัท ในด้านการสมาคมก็อาจจะเป็นสมาชิกสมาคมการกุศล เป็นต้น เมื่อเป็นเช่นนั้นจะเห็นได้ว่าคนคนหนึ่งอาจจะมีตำแหน่งมากมาย ฐานะตำแหน่งไม่ใช่ตัวคนแต่เป็นผลรวมของสิทธิหน้าที่ของคนที่จะดำรงตำแหน่งนั้น และบรรดาฐานะตำแหน่งจะมีมากมายเพียงใดก็ขึ้นอยู่กับแบบของวัฒนธรรมของสังคมนั้น ในสังคมที่ยังมีลักษณะซับซ้อนเท่าไรก็ยังมีฐานะตำแหน่งชนิดต่าง ๆ มากเท่านั้น

บรูม (Broom ) และเซลซนิก (Selznick )<sup>1</sup> ให้ความหมายของสถานภาพไว้ 2 ประการด้วยกันคือ ความหมายแรกหมายถึงตำแหน่งทางสังคมของบุคคลแต่ละบทบาทที่อยู่ในสังคม ต้องเกี่ยวข้องกับตำแหน่งหรือสถานภาพทางสังคมด้วย ส่วนความหมายประการหลัง พิจารณาในค่านิยมฐานะ หมายถึงการจัดลำดับชั้นความสูงต่ำ ยศของเอกัตบุคคล เช่น การจัดยศในกองทัพ

กู๊ด (Good )<sup>2</sup> ได้ให้ความหมายของสถานภาพไว้ว่า หมายถึงสถานภาพของบุคคลในสังคม ความเป็นอยู่ ระดับการศึกษา ฐานะ เศรษฐกิจ ทัศนคติ และค่านิยม ตลอดจนการได้รับการยกย่องยอมรับจากสังคม พิจารณาได้ 2 ทางคือ

003426

1. ตำแหน่งโครงสร้างสังคม
2. ลำดับชั้นของการยอมรับ เกียรติยศที่บุคคลได้รับ

ศจ. ประเสริฐ แยมกลิ่นฟุ้ง<sup>3</sup> ให้อธิบายไว้ว่า สถานภาพหมายถึงสิทธิและหน้าที่ทั้งหมดที่บุคคลมีอยู่เกี่ยวข้องกับผู้อื่นและสังคมส่วนรวม และมักจะมีค่านิยมเป็นการเปรียบเทียบความสูงต่ำในสังคม สถานภาพเป็นสิ่งเฉพาะบุคคล และทำให้บุคคลนั้นแตกต่างจากผู้อื่นและมีอะไรเป็นเครื่องหมายของตนเอง

คนทุกคนในแต่ละสังคมจะมีสถานภาพของตนอยู่เสมอ สถานภาพของบุคคลอาจมีการคลเคลื่อนตามลำดับหรือไม่ก็ได้ แต่จะต้องมีการเปรียบเทียบกับกันอย่างน้อย 2 สถานภาพเสมอ เช่น สถานภาพของพ่อ-ลูก นายจ้าง-ลูกจ้าง อาจารย์-นิสิตนักศึกษา เป็นต้น สังคมเป็นผู้กำหนด และจำกัดอำนาจสิทธิและความรับผิดชอบไว้สำหรับแต่ละสถานภาพตามสภาวการณ์

<sup>1</sup>Broom, and Selznick, Sociology. (New York : Harper & Row, Publishers, 1973), p. 29.

<sup>2</sup>Carter V. Good, Dictionary of Education. (New York : Mc Craw-Hill Company, 1959), p. 274.

<sup>3</sup>ประเสริฐ แยมกลิ่นฟุ้ง, "สถานภาพและบทบาท", คำบรรยายวิชาสังคมวิทยา แผนกวิชาสังคม คณะรัฐศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย.

สถานภาพของบุคคลก็จะจำแนกที่มากก็มีเพียงสองประเภทเท่านั้น<sup>1</sup> คือ

1) สถานภาพที่สังคมกำหนดให้โดยที่บุคคลไม่มีทางเลือก กับ 2) สถานภาพที่บุคคลแสวงหาได้ควยสามารถ ในสังคมสมัยโบราณสถานภาพส่วนใหญ่ของบทบาทต่าง ๆ มักเป็นประการแรก บทบาทต่าง ๆ ในครอบครัวและเครือญาติของบุคคลเห็นได้ง่ายว่าย่อมเป็นประเภทนี้ แต่ถึงจะเป็นบทบาทตามการงานและอาชีพก็เป็นสถานภาพที่สังคมกำหนดไว้ตายตัวได้เหมือนกัน เช่น คนที่มีพ่อแม่เป็นไพร่ทาส ลูกก็เป็นไพร่ทาส พ่อแม่เป็นผู้มีอำนาจปกครอง ลูกก็มีอำนาจปกครองตามไป พ่อแม่เป็นช่างเหล็ก ลูกก็เป็นช่างเหล็ก พ่อเป็นพราหมณ์หรือกษัตริย์ ลูกก็เป็นพราหมณ์หรือกษัตริย์ เจ้าตัวไม่มีสิทธิที่จะเลือกและแสวงหาความสามารถเลย

ในสังคมสมัยใหม่ นอกจากสถานภาพในวงแคบของครอบครัวและเครือญาติแล้ว สถานภาพอื่น ๆ นอกจากนั้นมักเป็นสถานภาพประเภทที่แสวงหามาได้ควยสามารถโดยเจ้าตัวบุคคลเอง จะทำอาชีพอย่างไรสุดแต่อัธยาศัยและวุฒิสามารถ ฐานะตำแหน่งต่าง ๆ เป็นของตัวใครตัวมัน ไม่มีการยกมอบให้เป็นมรดกตกทอดกันได้ในสังคมแบบปัจจุบัน ทั่วไปมักนิยมใช้หลักกำหนดสถานภาพของบุคคลเป็นประเภทที่แสวงหามาได้ควยสามารถดังนี้

คำว่า **Social Mobility** หมายถึงการเปลี่ยนตำแหน่งหรือสถานภาพของบุคคลหรือกลุ่มจากตำแหน่งหรือสถานภาพหนึ่งไปสู่อีกตำแหน่งหนึ่ง หรืออีกสถานภาพหนึ่ง บุคคลได้รับการจำแนกแจกสรรให้มีตำแหน่งทางสังคมต่างกัน ฐานะตำแหน่งทางสังคมหรือสถานภาพทางสังคมย่อมเปลี่ยนแปลงไประหว่างช่วงชีวิตของบุคคล การเปลี่ยนสถานภาพทางสังคมของบุคคลเป็นไปในรูปที่บุคคลมีสถานภาพทางสังคมสูงขึ้น หรือมีสถานภาพทางสังคมต่ำลง

<sup>1</sup> พัทธา สายหู, ความเข้าใจเกี่ยวกับกลไกของสังคม (พระนคร : สำนักพิมพ์  
เคล็คไทย, 2516), หน้า 73 - 74.

✓ Social Mobility หรือการเคลื่อนที่ทางสังคมนั้น แบ่งออกเป็น

การเคลื่อนที่ทางแนวนอน<sup>1</sup> (Horizontal Mobility) หมายถึงความเคลื่อนไหวของเหล่าปัจเจกบุคคลหรือกลุ่มจากตำแหน่งทางสังคมหนึ่งไปสู่อีกตำแหน่ง (position) หนึ่งภายในลำดับชั้นสังคมเดียวกัน (Same Social Stratum) เช่น การเปลี่ยนอาชีพจากช่างปูนไปเป็นช่างทาสีบ้าน

การเคลื่อนที่แนวตั้ง<sup>2</sup> (Vertical Mobility) หมายถึงความเคลื่อนไหวของเหล่าปัจเจกบุคคลหรือหมู่คณะทั้งหมดจากลำดับชั้นสังคมหนึ่งไปยังอีกชั้นหนึ่ง ไม่ว่าจะเป็นการเคลื่อนขึ้นหรือลงก็ตาม การลำดับชั้นนี้อาจจะเป็นการลำดับชั้นทางสังคมทั้งหมดหรือเป็นเพียงส่วนหนึ่งของทางสังคม คือทางเศรษฐกิจ อาชีพ หรือการศึกษา เช่น การที่ครอบครัวที่มั่งคั่ง (well - to - do) ครอบครัวหนึ่งต้องจนลง หรือการที่ลูกจ้างคนหนึ่งได้รับการส่งเสริมขึ้นสู่ระดับผู้จัดการ

การเคลื่อนที่ทางอาชีพ<sup>3</sup> (Occupational Mobility) หมายถึงการเปลี่ยนจากอาชีพหนึ่งไปยังอีกอาชีพหนึ่งระหว่างช่วงชีวิตของบุคคล และยังรวมถึงการเปลี่ยนแปลงอาชีพจากคนรุ่นหนึ่งไปสู่อีกคนรุ่นหนึ่ง โดยการเปรียบเทียบความก้าวหน้าในทางระดับอาชีพของบุตรกับบิดา ถ้าอาชีพของบุตรดีกว่าบิดา ก็ถือว่าบุตรมีสถานภาพทางสังคมสูงกว่าบิดา

การเคลื่อนที่ทางภูมิศาสตร์ (Geographical Mobility) หมายถึงการเปลี่ยนฐานะตามท้องที่ภูมิศาสตร์ การเปลี่ยนแปลงดังกล่าวนี้ได้แก่การอพยพย้ายถิ่นที่อยู่จากที่หนึ่งไปสู่อีกที่หนึ่ง เช่น การเคลื่อนย้ายจากชนบทไปอยู่ในเมือง ทำให้ฐานะที่เคยเป็นชาวชนบทกลายเป็นชาวเมือง หรือเคลื่อนย้ายจากเมืองไปอยู่ชนบท ก็จะทำให้ฐานะของคนเปลี่ยนจากชาวเมืองเป็นชาวชนบท

<sup>1</sup> ศัพท์ราชบัณฑิตยสถาน

<sup>2</sup> ศัพท์ราชบัณฑิตยสถาน

<sup>3</sup> Yung - Teh Chow, Social Mobility in China, (New York :

ดังนี้ เป็นต้น

การเคลื่อนไหวทางสังคมนั้น เป็นคุณลักษณะที่สำคัญของบุคคลที่อยู่ในระบบชนชั้น การพิจารณาชนชั้นในสังคม ในลักษณะชนชั้นเจ้านายหรือชนชั้นมาวไพร่ นับได้ว่าเป็นการพิจารณาโครงสร้างของสังคมด้วย เพราะการพิจารณาโครงสร้างของสังคมก็คือการพิจารณาถึงความสัมพันธ์ระหว่างสมาชิกของสังคมนั้น ๆ ในกรณีนี้การพิจารณาความสัมพันธ์ในแง่ของฐานะทางสังคม โดยถือตามข้อกำหนดของสังคมว่ามนุษย์เราเกิดมามีฐานะทางสังคมและเศรษฐกิจไม่เท่าเทียมกัน

ในระบบสังคมเปิด จะไม่มีการกีดกันหรือมีความรังเกียจเคียดแค้นในเรื่องความแตกต่างระหว่างชนชั้นอย่างรุนแรง และลักษณะสำคัญประการหนึ่งคือสังคมยอมรับนับถือความสำเร็จของบุคคลที่ก่อร่างสร้างตัวขึ้นด้วยความรู้ความสามารถของตัวเอง ไม่ได้ถือว่าชาติกำเนิดเป็นเรื่องสำคัญ มีการแข่งขันกันตามกติกาซึ่งแต่ละบุคคลจะต้องปฏิบัติตามกติกาเหล่านี้ ยอมรับพื้นฐานอยู่บนค่านิยมร่วมกันของทุกฝ่าย และอยู่เหนือผลประโยชน์ที่เป็นเป้าหมายแห่งการแข่งขันนั้น สังคมมักจะจำกัดขอบเขตว่าเรื่องอะไรบางอย่างที่เปิดให้มีการแข่งขัน และแต่ละฝ่ายจะใช้วิธีการเอาชนะอย่างไรได้บ้าง ไม่มีสังคมไหนที่เปิดให้มีการแข่งขันในทุกสิ่งทุกอย่าง การแข่งขันที่มีอยู่จะต่างกันในแบบและขนาดของการแข่งขันเท่านั้น เช่น สหรัฐอเมริกา เป็นสังคมที่มีการแข่งขันในหลาย ๆ ด้าน เป็นต้นว่า ในด้านการเป็นเจ้าของทรัพย์สิน อำนาจทางการเมือง การประดิษฐ์คิดค้นสิ่งใหม่ ๆ การศึกษา ฯลฯ การแข่งขันย่อมมีผลเป็นการยกระดับมาตรฐานและยอนนำไปสู่ความก้าวหน้า แม้ว่าจะทำให้เสียต่อความล้มเหลวหรือความสำเร็จอยู่บ้าง ในสังคมที่มีลักษณะดังกล่าวนี้ ฐานะตำแหน่งที่บุคคลได้มาด้วยการกระทำและความสามารถของบุคคลนั่นเอง โดยเฉพาะ จึงมีความสำคัญมากกว่าฐานะตำแหน่งที่ได้มาโดยกำเนิด ฉะนั้นโอกาสที่บุคคลจะเลื่อนฐานะของตนย่อมมีอยู่มาก แต่ถ่าสังคมใดที่เคร่งครัดมาก โอกาสที่บุคคลจะเปลี่ยนฐานะของตนเองให้สูงขึ้นย่อมหายาก เช่น สังคมระบบวรรณะในอินเดีย มีการแบ่งชั้นวรรณะอย่างรุนแรง ผู้ที่เป็นสมาชิกในวรรณะใดถูกกำหนดมาโดยกำเนิด เมื่อสังกัดอยู่ในวรรณะใดแล้วก็ไม่มีทางเปลี่ยนไปอยู่ในวรรณะสูงขึ้น คงอยู่ในวรรณะเดิมของตนไปจนตาย ทั้งมีการจำกัดอาชีพสำหรับบุคคลแต่ละวรรณะด้วย ลักษณะสังคมเช่นนี้บุคคลจึงไม่สามารถเปลี่ยนฐานะทางสังคมของตนได้

หากเรามองสังคมในฐานะที่เป็นระบบความสัมพันธ์ของฐานะตำแหน่งทางสังคมแล้ว ก็จะได้เห็นได้อย่างชัดเจนว่าฐานะตำแหน่งเหล่านั้นย่อมมีความสัมพันธ์แตกต่างกัน ซึ่งอยู่สูงกว่าตำแหน่งอื่นก็มี ที่อยู่ในระดับเดียวกันก็มี ที่อยู่ต่ำกว่าตำแหน่งอื่นก็มี ซึ่งเป็นความสัมพันธ์ในทางระดับ ด้วยเหตุนี้ในกรณีที่มีความเกี่ยวข้องกับติดต่อกันระหว่างบุคคล เราจะเห็นว่าบางคนติดต่อกันในลักษณะผู้ใหญ่กับผู้น้อย หรือผู้น้อยกับผู้ใหญ่ หรือบางคนก็คบหาในฐานะที่เท่าเทียมกัน ทั้งนี้เพราะฐานะตำแหน่งที่แต่ละคนสวมบทบาทอยู่นั้นมีระดับความสัมพันธ์แตกต่างกันไปตามระดับของฐานะตำแหน่ง และในทุกลักษณะสังคมต้องมีระดับฐานะตำแหน่งอยู่<sup>1</sup>

ถ้าคนเกิดมาในกลุ่มเครือญาติหรือตระกูลที่มีฐานะทางสังคมสูงก็ย่อมจะพลอยมีฐานะตำแหน่งสูงอีกด้วย คุณสมบัติส่วนตัว เป็นต้นว่า ความฉลาด ไหวพริบ ความแข็งแรง คุณสมบัติเหล่านี้ย่อมจะเป็นรากฐานในการที่จะสร้างระดับฐานะตำแหน่งของแต่ละคน ความสำเร็จ ในที่นี้หมายถึงผลอันเนื่องมาจากการกระทำของบุคคลใดบุคคลหนึ่ง ซึ่งอาจจะเป็นไปได้ในรูปของวัตถุหรือไม้ก่ได้ ความสำเร็จนี้เกี่ยวข้องกับคุณสมบัติส่วนตัวอย่างมาก เป็นต้นว่า ความเป็นผู้มีเสน่ห์ ในการคบหาสมาคมนั้นประกอบด้วยคุณสมบัติส่วนตัว และผลสำเร็จในความสามารถที่จะดึงดูดผู้ที่คบหาสมาคมด้วย อันจะเป็นการกำหนดฐานะตำแหน่งอีกทางหนึ่ง ความสำเร็จของการศึกษาค้นของนักวิทยาศาสตร์ ก็คือ ความสำเร็จในการค้าขายจนเป็นมหาเศรษฐีก็ล้วนแต่เป็นเครื่องกำหนดฐานะทางสังคมเช่นเดียวกัน หรือการเป็นเจ้าของ มีโคหมายเฉพาะการมีวัตถุสิ่งของเท่านั้น แต่หมายรวมไปถึงการที่มีบุคคลที่มีความสามารถไว้ในอนาคต เช่น ใครก็ตามหากมีบุคคลผู้ร่วมงานหรือผู้อยู่ใต้มงคัมภีร์ชาที่มีความสามารถและมีระดับฐานะสูง ก็ย่อมจะมีระดับฐานะทางสังคมสูงไปด้วย นอกจากนั้นบรรดาอำนาจซึ่งเป็นที่ยอมรับกันในสังคมนั้นอาจจะเป็นอำนาจกฎหมาย หรืออำนาจตามขนบธรรมเนียมประเพณีที่ยอมรับนับถือของสังคมนั้น ชนิดและขนาดของอำนาจแบบนี้เป็นสิ่งที่กำหนดระดับฐานะตำแหน่งของบุคคลในสังคม ดังเช่น อธิบดี ย่อมมีระดับตำแหน่งสูงกว่าหัวหน้าแผนก หรือสมเด็จพระสังฆราชก็ย่อมจะทรงอยู่ในระดับสูงกว่าเจ้าคณะจังหวัด เป็นต้น

<sup>1</sup> พิศยา สุวรรณธัญ, "สังคมวิทยา." วิทยาศาสตร์สังคม (พระนคร : โรงพิมพ์คุรุสภา, 2517), หน้า 172 - 173.

การที่บุคคลเปลี่ยนฐานะจากระดับหนึ่ง ไปสู่ระดับฐานะที่สูงขึ้นไป อาจทำได้เฉพาะสังคม  
เปิด วิธีทางปฏิบัติอาจทำได้หลายวิธี วิธีที่นับว่าสำคัญมีดังนี้<sup>1</sup>

การศึกษา การศึกษาไม่เพียงแต่เป็นเครื่องช่วยให้บุคคลมีความรู้ความสามารถความ  
เฉลียวฉลาดเท่านั้น ยังทำให้บุคคลประกอบอาชีพที่มีรายได้สูงหรือแสวงหาอาชีพที่มีเกียรติได้ อีกทั้ง  
คนไทยนิยมนับถือนักปราชญ์ราชบัณฑิต ดังนั้นการได้รับการศึกษาสูง ย่อมทำให้ฐานะทางสังคมของ  
บุคคลสูงขึ้นตามไปด้วย

อาชีพ มีส่วนสำคัญในการดำรงตำแหน่งทางชนชั้นอยู่เป็นอันมาก สมาชิกที่มีอาชีพแบบ  
เดียวกันมักจะมีความรู้สึกนึกคิดในทำนองเดียวกัน และมีความสัมพันธ์กับสมาชิกอื่นในแบบแผนที่คล้าย  
คลึงกัน คนที่มีอาชีพที่ยกย่องกันย่อมจะดำรงตำแหน่งทางสังคมสูง และย่อมจะมีฐานะทางสังคมสูง  
ขึ้นตามไปด้วย

ในสังคมไทย แต่เดิมใช้ฐานะทางชาติกำเนิดเป็นตัวกำหนดฐานะทางสังคม ปัจจุบันใช้  
อาชีพเป็นตัวกำหนดแทน และโครงสร้างทางสังคมก็คือโครงสร้างที่ขึ้นอยู่กับอาชีพ

ทรัพย์สิน การเป็นเจ้าของทรัพย์สินนั้นถือว่าเป็นเกณฑ์ในการจัดชั้นทางสังคม ความมั่งคั่ง  
ช่วยให้บุคคลมีทางเลือกแบบแผนการดำเนินชีวิตได้มากกว่าและมีโอกาสดีกว่า ช่วยให้บุคคลสามารถ  
สร้างสรรค์ลักษณะภายนอกของชนชั้นสูงให้แกตนเอง ทรัพย์สินสมบัติ เครื่องนอกร่างกาย เป็นเครื่องเปลี่ยน  
ฐานะของบุคคลให้สูงขึ้น

การคบหาสมาคม การสมาคมกับคนชั้นสูงและการเปลี่ยนแปลงแบบพฤติกรรม และความนึกคิด  
ของคนชั้นสูง ย่อมเป็นการส่งเสริมเกียรติภูมิของบุคคลให้สูงขึ้นไปด้วย บุคคลซึ่งกำลังเลื่อนฐานะ  
ของตนเองจากคนชั้นหนึ่ง ไปเป็นอีกชั้นหนึ่ง เช่น คนชั้นกลางเป็นคนชั้นสูง จะพยายามเลียนแบบ  
พฤติกรรมและความนึกคิดของคนชั้นสูง และพยายามคบหาสมาคมทำตัวให้เข้ากับคนชั้นสูง เพื่อให้  
เป็นที่ยอมรับในหมู่มคนชั้นนั้น

<sup>1</sup> อุทัย หิรัญโต, สังคมวิทยาประยุกต์ (พระนคร : โอเคียนส์โตร, 2519),

การสมรส เป็นวิถีทางหนึ่งที่จะยกระดับฐานะหรือลดระดับฐานะ ซึ่งขึ้นอยู่กับฐานะตำแหน่ง  
ของคุณสมรสควย

\* นักวิชาการชาวต่างประเทศคนหนึ่ง 1 พบว่าสังคมกรุงเทพฯ จะมีชั้นทางสังคมอยู่ 5 ระดับ  
โดยนำปัจจัยต่าง ๆ คือ ฐานะทางเศรษฐกิจ อำนาจทางการเมือง ระดับการศึกษา การมองชีวิต  
และภูมิหลังของครอบครัวมาใช้เป็นเกณฑ์ในการพิจารณา ชั้นทางสังคมทั้ง 5 ประกอบด้วย

1. ชั้นชั้นผู้ดีตระกูลสูง (aristocracy ) ประกอบด้วยพระบรมวงศานุวงศ์ต่าง ๆ  
หรือพวกขุนนางชั้นสูง ซึ่งได้รับมรดกตกทอดทั้งตำแหน่งและอำนาจกันต่อ ๆ มา ชั้นนี้ศึกษาและ  
สนใจในศิลปวิทยาการตะวันตก และได้รับการศึกษาในวิทยาการชั้นสูงจากต่างประเทศ มีอำนาจ  
ทางการเมืองมากแต่อำนาจทางเศรษฐกิจน้อย มีตำแหน่งหน้าที่สูงในรัฐบาล โดยปกติแล้วจะเป็นที่  
ปรึกษาส่วนพระองค์ ชั้นนี้พยายามที่จะรักษาสถาบันภาพของตนไว้

2. ชั้นชั้นนำ (elite ) ประกอบด้วยผู้นำทางการเมือง ทางธุรกิจ หรือผู้นำในคาน  
ที่มีความชำนาญพิเศษ

3. ชั้นกลางค่อนข้างสูง ประกอบด้วยพ่อค้าหรือพวกที่รับราชการระดับค่อนข้างสูง

4. ชั้นกลางค่อนข้างต่ำ ไคแก่ พวกคนงานที่มีฝีมือ หรือพวกช่างฝีมือโดยตรง

5. ชั้นต่ำ ไคแก่ พวกคนงานที่ไม่มีฝีมือ หรือพวกที่มีอาชีพเป็นลูกจ้างตามบ้าน และรวม  
ถึงชาวนาที่ย้ายถิ่นเข้ามาทำงานทำในกรุงเทพฯ เมื่อถึงระยะเวลาที่ว่างจากการเพาะปลูก

ชั้นทางสังคมแนวนี้มีขอบเขตเฉพาะอยู่แค่สังคมในกรุงเทพฯ เท่านั้น เกือบจะไม่รวมชาว  
ชนบท นอกจากชาวชนบทบางส่วนที่ย้ายถิ่นเข้ามาทำงานรับจ้างต่าง ๆ ซึ่งส่วนใหญ่เป็นการรับจ้าง  
ทำงานชั่วคราว เมื่อว่างจากการทำงานทางกานเกษตรกรรม

<sup>1</sup>Wendell Blanchard, Thailand, its people its society its culture, (New Haven : H R A F Press, 1957), p. 411 - 415.



ในสังคมที่พัฒนาแล้ว การเลื่อนชั้นทางสังคมถือได้ว่าเป็นปรากฏการณ์ที่เกิดขึ้นอยู่เสมอ เป็นสิ่งที่ทุกคนคาดหวัง และสามารถบรรลุจุดมุ่งหมายได้ควย การศึกษาอันเป็นปัจจัยที่สำคัญปัจจัยหนึ่งที่มีผลต่อการเลื่อนชั้นทางสังคมของบุคคล เป็นวิธีทางที่สำคัญที่สุดในการที่บุคคลจะประสบผลสำเร็จและก้าวไปสู่ตำแหน่งแห่งอำนาจและเกียรติ<sup>1</sup>

♥ ในสังคมไทย ก็ปรากฏว่ามีโอกาสดีและประสบผลสำเร็จและความก้าวหน้าในการทำราชการมักจะเป็นผู้ที่ได้รับการศึกษาสูง โดยเฉพาะอย่างยิ่งผู้ที่ได้รับปริญญาจากต่างประเทศ<sup>2</sup>

### สภาพทางสังคม

เคิมสังคมไทยประกอบด้วยชน 3 ชั้น คือเจ้าและขุนนางข้าราชการ สามัญชน และทาส เจ้ามายังถึงเชื้อพระวงศ์ ขุนนางข้าราชการคือผู้ที่รับราชการ ส่วนสามัญชนหรือไพร่นั้น คือผู้ที่ไม่เป็นนายของตนเอง มีพันธะต้องรับใช้เจ้านาย มีสิทธิที่จะจับจองที่ดินทำมาหาเลี้ยงชีพ แต่ไม่มีสิทธิที่จะได้รับการปกปักรักษาและไม่มีสิทธิในโรงศาล ถ้าไม่สังกัดอยู่กับเจ้าขุนมูลนาย ค้วยเหตุนี้ เพื่อแลกเปลี่ยนกับการคุ้มครองชีวิตและทรัพย์สินของตนเอง ไพร่จำต้องสังกัดอยู่กับเจ้าขุนมูลนาย<sup>3</sup>

ไพร่หรือสามัญชน ถ้าเป็นชายเมื่อสรภาพอยู่ได้เพียงอายุ 18 ปี ครั้นอายุครบ 18 ปี ต้องขึ้นทะเบียนสังกัดมูลนาย ส่วนภรรยา เด็ก คนชรา ในครอบครัวก็สังกัดอยู่ในเจ้าขุนมูลนายนั้นด้วย<sup>4</sup>

<sup>1</sup>Bernard Barber, Social Stratification. (New York : Harcourt, Brace & World Inc., 1957), p. 396.

<sup>2</sup>H.D. Evers and T.H. Silcock "Elites and Selection" in Thailand Social and Economic Studies in Development, ed. by T.H. Silcock (Canberra : Australian University Press, 1967), p. 86.

<sup>3</sup>ขจร สุขพานิช, ฐานันดรไพร่ (พิมพ์ครั้งที่ 4 : พระนคร : โรงพิมพ์ไทยเกษม, 2505), อารัมภบท.

<sup>4</sup>เรื่องเดียวกัน, บทปณิธาน.

ชายฉกรรจ์เมื่อขึ้นทะเบียนแล้วเรียกว่าไพร่สม เมื่ออายุครบ 20 ปี เรียกว่า "เลก" ถูกส่งไปอยู่กับเจ้านาย เรียกว่า ไพร่หลวง ซึ่งแยงออกตามความสามารถในการทำงาน คือ ไพร่หัวงาน ไพร่มีครว ไพร่รวม ไพร่เลว เป็นไพร่อยู่จนอายุครบ 60 ปี หรือจนกว่าจะมีบุตรชายมาแทนได้ถึง 3 คน ในสมัยรัตนโกสินทร์ไพร่เหล่านี้ถูกเกณฑ์แรงงานเฉลี่ย 3 เดือน ครั้นทำงานให้เจ้านายครบตามกำหนดเวลาแล้ว ต้องมีเอกสารฉบับหนึ่งเรียกว่า "ตราภูมิคุ้มห้าม" เพื่อแสดงให้ทราบว่าได้ทำงานให้เจ้านายครบตามกำหนดเวลาแล้ว<sup>1</sup>

✓ ส่วนชนอีกชั้นหนึ่งคือ ทาส เป็นพวกที่ไม่มีสิทธิในตัวเอง แต่เป็นของเจ้านายซึ่งจะทุบตีได้ตามความพอใจ บุคคลที่เป็นเจ้าของทาสคือบุคคลที่มีอำนาจถือครองที่ดินโคมาก ๆ ตามระบบศักดินา ตลอดจนเมื่ออิทธิพลมากพอที่จะคุมครองทรัพย์สินจำนวนมาก ๆ ได้ ไก่ ไก่แกพวกขุนนางข้าราชการเป็นส่วนใหญ่<sup>2</sup> นอกจากนี้ใช้ทาสเพื่อผลในทางเศรษฐกิจแล้ว ยังใช้ทาสเพื่อทางสังคมในค่านอื่น ๆ ด้วย เช่น ค่ายแทนผู้เป็นนาย รวมทั้งญาติพี่น้องของผู้เป็นนายในกรณีต่าง ๆ ด้วย<sup>3</sup>

สังคมไทยแม้จะประกอบด้วยชน 3 ชั้น แต่ไม่ได้แยกกันเด็ดขาดเป็นวรรณะ พวกเจามีได้เป็นเจ้าของตลอดไป ส่วนข้าราชการและสามัญชนคางกันอยู่เพียงว่า ขุนนางเป็นข้าราชการ ส่วนสามัญชนไม่ได้เป็น สามัญชนนั้นถ้ามีหนี้สินก็อาจกลายเป็นทาสได้ ส่วนทาสก็สามารถไถ่ตัวเองมาเป็นสามัญชนได้ ทาสเหล่านั้นนอกจากจะได้รับการยกเว้นจากการเกณฑ์แรงงานโดยผู้เป็นนายจะจ่ายเงินให้แก่รัฐบาลเป็นรายปี คนละ 5 บาทแล้ว สภาพความเป็นอยู่ของทาสมักจะดีกว่าสามัญชนบางคน<sup>4</sup>

<sup>1</sup> หลวงวิจิตรวาทการ, "การเสียดินแดนไทยให้แก่ฝรั่งเศส", วิจิตรวาทการอนุสรณ์ (พิมพ์เป็นอนุสรณ์ในงานพระราชทานเพลิงศพ ณ เมรุวัดเทพศิรินทราวาส 16 ส.ค. 2505), หน้า 26 - 27.

<sup>2</sup> วิชัย เสวะมาตย์, การเลิกทาสในรัชสมัยของพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว (พระนคร : โรงพิมพ์สำนักทำเนียบนายกรัฐมนตรี, 2510), หน้า 21.

<sup>3</sup> เรื่องเดียวกัน, หน้า 15.

<sup>4</sup> วอลเตอร์ เอฟ เวลลา, แผ่นดินพระนั่งเกล้า แปลโดย นิจ ทองโสภิต (พระนคร : สมาคมสังคมศาสตร์แห่งประเทศไทย, 2514), หน้า 47.

สังคมไทยนอกจากจะประกอบด้วยชน 3 ชั้นที่มีฐานะไม่เหมือนกัน ยังเป็นสังคมที่อยู่ในระบบสมบูรณาญาสิทธิราชย์ บรรดาศักดิ์เริ่มต้นด้วยคำสุดคือ ทนาย พัน หมื่น ชุน หลวง พระ พระยา และ เจ้าพระยา ส่วนศักดิ์คิดว่าด้วยการที่คนไทยจะมีที่หน้าไว้เป็นกรรมสิทธิ์ได้อย่างมากไม่เกินกี่ไร่ ตามกฎหมายที่ดินทั้งหมด เป็นของพระมหากษัตริย์ ซึ่งจะพระราชทานให้แก่ราษฎรอยู่อาศัย และทำการเกษตรประกอบประโยชน์ให้แก่แผ่นดิน พระราชกำหนดศักดิ์นาจึงกำหนดที่หน้าที่บุคคลจะมีได้อย่างมากตามฐานะ ผู้มีบรรดาศักดิ์เป็นพวกขุนนาง ข้าราชการสามารถมีที่นามากขึ้นตามลำดับค่าไปหาสูง ต่อมาศักดินาถูกนำไปใช้ในหลักการอย่างอื่น เช่น เป็นอัตราปรับโทษ และเวลาว่าความกันในศาล ยอมให้ผู้มีศักดินาตั้งแต่ 400 ไร่ขึ้นไป แต่งหนายว่าความแทนกันได้ ประโยชน์ของศักดินามีต่อไปจนถึงการเข้าลำดับในที่เฝ้าพระมหากษัตริย์<sup>1</sup>

การที่สังคมไทยถูกครอบงำด้วยระบบศักดินาและบรรดาศักดิ์ มีส่วนทำให้สังคมอยู่ในความเป็นระเบียบ เรียบร้อย และมีความสงบ เพราะอำนาจบังคับบัญชาลดหลั่นกันมาตามลำดับ ส่วนศักดินานั้นทำให้ราษฎรเข้าใจฐานะของตนเอง หากต้องการมีศักดินาเพิ่มมากขึ้น ก็ต้องมีความสามารถเขยิบฐานะของตน

แต่ระบบศักดินาทำให้พวกเชื้อพระวงศ์และขุนนางเป็นชนชั้นที่มีฐานะดีกว่าสามัญชน เพราะมีสิทธิถือครองครองที่ดินไว้มาก และมีกำลังคนช่วยเหลือ ในระหว่างพวกเจ้ากับขุนนาง พวกเจ้าจะมีฐานะร่ำรวยที่สุด เพราะพระราชบัญญัติเก็บภาษีอากรในรัชกาลที่ 3 และ 4 แแบ่งส่วนรายจ่ายไว้ว่า ภาษีทุกรายการที่มีผู้มาประมูลเป็นเจ้าภาษีนายอากร จะมีประกาศออกไปทันทีว่า จะต้องแบ่งรายได้ให้ใครบ้าง ผู้มีส่วนแบ่งมี 2 ประเภท คือ กรมกองกระทรวงต่าง ๆ และพระราชวงศ์<sup>2</sup>

<sup>1</sup> สมเด็จพระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลกมหาราช, ลักษณะการปกครองประเทศไทยแต่โบราณ หน้า 21 - 22 (พิมพ์ในงานศพนางทองสุก พิศาลบุตร ณ เมรุวัดมกุฏกษัตริยาราม 18 ก.ย. 2498) .

<sup>2</sup> หลวงวิจิตรวาทการ เรื่องเดิม หน้า 89.

ผลอันสืบเนื่องมาจากระบบสังคมไทยตั้งแต่สมัยโบราณมาจนถึงปัจจุบัน ทำให้เราเห็นได้ว่า โครงสร้างทางสังคมไทยนั้นมีลักษณะอยู่บนพื้นฐานของระบบวัฒนธรรม ที่มีรูปแบบความสัมพันธ์ระหว่าง "ลูกพี่" กับ "ลูกน้อง" (patron - client relationship) โครงสร้างของสังคมไทยซึ่งออกมาในลักษณะเช่นนี้เป็นผลมาจากระบบสังคมของไทย อาจกล่าวได้ว่าระบบสังคมไทยเป็นระบบที่ไม่มีชนชั้นที่มีเสถียรภาพแน่นอนตายตัว เหมือนกับระบบวรรณะของอินเดีย<sup>1</sup> แต่คนในสังคมไทยก็มีความแตกต่างกันทางฐานะ สิทธิ และหน้าที่ตลอดมา แม้ความแตกต่างเหล่านี้มีโลกกำหนดตายตัว อยู่ในชนชั้นใดก็ตาม เครื่องกำหนดความแตกต่างทางฐานะ สิทธิ และหน้าที่ของชนชั้นเหล่านี้ก็คือศักดิ์ฐานะ<sup>2</sup> ฉะนั้นจึงกล่าวได้อีกนัยหนึ่งว่า ระบบสังคมไทยตั้งแต่สมัยอยุธยาเป็นต้นมานั้นเป็นระบบศักดิ์ฐานะ<sup>2</sup> แม้ว่าชนชั้นต่าง ๆ จะได้รับศักดิ์ฐานะจำนวนแตกต่างกัน แต่ถาพิจาณาธรรม ๆ แล้วบรรดาพระบรมวงศานุวงศ์และขุนนางก็มีฐานะและสิทธิต่าง ๆ ในสังคมเกือบจะเท่าเทียมกัน แต่ไพร่และทาสเท่านั้น (พระสงฆ์ พราหมณ์ และชาวต่างประเทศนั้นมีฐานะในสังคมต่างออกไป) ที่ถูกแยกออกไปเป็นชนชั้นหนึ่งต่างหาก ซึ่งถ้าหากถือความทัดระปัจจุบันเท่ากับเป็นการแบ่งคนในสังคมออกเป็นชนชั้นสูง คือ เจ้า และขุนนาง ซึ่งทำหน้าที่ปกครอง และชนชั้นต่ำ ซึ่งหมายถึงประชาชนทั่ว ๆ ไป ซึ่งมีหน้าที่รับใช้แรงงาน อาจกล่าวได้ว่าความสัมพันธ์ระหว่างไพร่กับมูลนายตลอดเวลานั้นเป็นแบบพึ่งพาอาศัยซึ่งกันและกัน ความสัมพันธ์ของคนในสังคมในลักษณะพึ่งพาอาศัยซึ่งกันและกันนี้เองได้ฝังรากลึกอยู่ในสังคมไทย ในท้ายที่สุดแม้ว่าระบบไพร่จะโดยยกเลิกไปแล้วก็ตาม แต่อิทธิพลของระบบนี้ยังคงหลงเหลืออยู่ เพียงแต่ปรับเปลี่ยนรูปแบบไป กล่าวคือ จากความสัมพันธ์ระหว่างมูลนายกับไพร่ จะกลายมาเป็นความสัมพันธ์ระหว่าง "ลูกพี่" กับ "ลูกน้อง" โดยที่บุคคลผู้มีตำแหน่งสูงในสังคมก็ถือว่าเป็น "ลูกพี่" ส่วนผู้ที่อยู่ในตำแหน่งต่ำกว่าก็ถือว่าเป็น "ลูกน้อง" ทั้งนี้เพราะเมสถาบันต่าง ๆ ทั้งทางปกครอง และศาสนสังคม อาทิ การปกครองแบบจตุสดมภ์ ระบบสังคมแบบศักดิ์ฐานะ ฯลฯ ได้

<sup>1</sup>ม.ร.ว.คึกฤทธิ์ ปราโมช "สังคมสมัยอยุธยา" ในหนังสืออ่านประกอบวิชาพื้นฐาน อารยธรรมไทย ตอนพื้นฐานทางประวัติศาสตร์ สังคม และการเมือง ไพบrière และ : ไร่อัพเพิมเพิม-อังกษณัฒธรรมสงคร๒516) หน้า 50.

<sup>2</sup>ไร่อัพเพิมเพิม หน้า 54.

ยกเลิกไปแล้วในระบอบการปฏิรูปรัฐธรรมนูญของพระบาทสมเด็จพระปกเกล้าเจ้าอยู่หัว ก็ถูกแทนที่ด้วยระบอบรัฐธรรมนูญในระบอบคณะราษฎร ซึ่งได้มีผลต่อภาคการศึกษาดังนี้ เช่น ทางด้านการบริหาร เมื่อก่อนจะโดยยกเลิกการให้ศึกษาแก่ขุนนางอันเป็นเครื่องแสดงความแตกต่างในทางฐานะ ตำแหน่ง และหน้าที่ไปแล้ว ข้าราชการในสมัยต่อมายังมีฐานะเป็นคนชั้นสูงในสังคมอยู่ เพราะเป็นผู้มีอำนาจในการบริหาร ฉะนั้นโครงสร้างสังคมไทยก็มิได้เปลี่ยนไปจากเดิมเท่าใดนัก ความสัมพันธ์ระหว่าง "ลูกพี่" และ "ลูกน้อง" ออกมาในลักษณะที่ทั้ง "ลูกพี่" และ "ลูกน้อง" ต่างมีพันธะต่อกัน และอำนาจผลประโยชน์ซึ่งกันและกัน<sup>1</sup>

สิ่งที่ทำให้คนในสังคมมีความผูกพันกันในลักษณะดังกล่าวนี้ สืบเนื่องมาจากค่านิยมในสังคม โดยเฉพาะอย่างยิ่งค่านิยมในเรื่องความกตัญญู และความนับถือซึ่งกันและกัน ซึ่งความเกี่ยวพันระหว่าง "ลูกพี่-ลูกน้อง" จะดำรงอยู่ไม่ได้เลย หากทั้งสองฝ่ายมิได้แสดงความกตัญญูและความนับถือต่อกันและกัน

สังคมไทยเพิ่งมีการเปลี่ยนแปลงทางสังคมครั้งใหญ่ในรัชกาลพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว ทรงเลิกระบบทาส และเริ่มใช้กฎหมายเกณฑ์ทหาร ทำให้ระบบเจ้าขุนมูลนายหรือฐานันดรไพร่หายไปจากสังคมไทย และทรงสนับสนุนการศึกษาทั้งในประเทศและนอกประเทศ ทั้งในเมืองหลวงและตามหัวเมือง ซึ่งเป็นวิธีการที่จะทำให้คนมีฐานะเท่าเทียมกัน ทรงสร้างความรู้ยุคธรรมให้แก่สังคม โดยการเลิกระบบจารีตนครบาล และปรับปรุงการศาลและกฎหมายให้ทันสมัยยิ่งขึ้น และทรงวิวัฒนาการสังคมให้เข้าสู่อารยธรรมตะวันตก ประการหนึ่งด้วยการส่งพระราชโอรสและบุตรขุนนางข้าราชการไปศึกษาต่างประเทศ

<sup>1</sup> กาญจน์ สมเกียรติกุล "การบูรณาการวังหลวง : วิเคราะห์จากการพัฒนาประเทศในรัชสมัยพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว พ.ศ. 2411 - 2453" (วิทยานิพนธ์อักษรศาสตรมหาบัณฑิต แผนกวิชาประวัติศาสตร์ บัณฑิตวิทยาลัย จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, พ.ศ. 2519), หน้า 30 - 33.

## การส่งพระราชโอรสไปศึกษา ณ ต่างประเทศ

พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวทรงเล็งเห็นเหตุการณ์ไกลและเข้าพระทัยในเหตุการณ์ที่กำลังแวดล้อมเมืองไทยอยู่ในขณะนั้น ทรงตระหนักดีว่าถึงเวลาแล้วที่จะต้องปรับปรุงบ้านเมืองให้ทันสมัยทัดเทียมอารยประเทศ ในสมัยของการปฏิรูป ในระยะแรกทรงจ้างชาวต่างประเทศเข้ามาเป็นที่ปรึกษาและช่วยงานในกรมกองต่าง ๆ ก่อน เพื่อให้การดำเนินงานก้าวหน้าไปอย่างรวดเร็ว และได้ผลดีเป็นแบบอย่างในการทำงาน และเป็นการฝึกหัดคนไทยพร้อม ๆ กันไปในตัวด้วย เพื่อเตรียมให้คนไทยรู้จักการปฏิบัติราชการด้วยตนเอง เพราะจะหวังพึ่งชาวต่างประเทศตลอดไป ย่อมจะไม่ปลอดภัยนัก ประเทศไทยอาจเกิดการขัดแย้งกับชาติอื่น ๆ ขึ้น สำหรับกำลังคนที่สำคัญที่พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวพอจะไว้วางพระราชหฤทัยได้ในเวลานั้นคือ บรรดาพระเจ้าน้องยาเธอต่าง ๆ อาทิเช่น กรมหลวงเทเวศร์วัชรปการ เสนาบดีว่าการกระทรวงการต่างประเทศ กรมหมื่นดำรงราชานุภาพ เสนาบดีว่าการกระทรวงมหาดไทย ส่วนกำลังคนในอนาคตก็คือบรรดาพระเจ้าลูกยาเธอ และพระบรมโอรสาธิราชสยามมกุฎราชกุมาร ที่จะได้ครองราชย์ต่อจากพระองค์ จำเป็นต้องได้รับการศึกษาอย่างดี การศึกษาแต่เพียงในระเทศย่อมไม่ทันเหตุการณ์ ไม่รู้จักกลวิธี และการหลีกเลียงเล่ห์เหลี่ยมของชาติมหาอำนาจ ไม่สามารถปรับปรุงประเทศตามวิทยาการสมัยใหม่ได้ ดังนั้นพระองค์จึงได้ส่งพระเจ้าลูกยาเธอ พระราชวงศ์ และข้าราชการไปศึกษาในทวีปยุโรป ประโยชน์ที่จะได้รับอีกทางหนึ่งก็คือทำให้ประเทศในทวีปยุโรปรู้จักเมืองไทยดียิ่งขึ้น และยังเป็นการแสวงหาพันธมิตรด้วย ในครั้งแรกจึงทรงส่งพระราชโอรสไปศึกษาในต่างประเทศต่าง ๆ เป็นการกระชับสัมพันธไมตรี นอกจากนี้ในฐานะพ่อที่คือพระองค์ยังต้องการที่จะมอบการศึกษาให้แก่พระราชโอรสเป็นมรดกที่คงทนถาวรด้วย ทรงตั้งพระทัยอย่างแน่วแน่ว่าบรรดาพระเจ้าลูกยาเธอทุกพระองค์ เมื่อมีพระชันษาอันสมควรแล้วจะส่งออกไปให้ทรงศึกษาวิชาการในยุโรปทุกพระองค์

ทั้งนี้ ทรงให้เหตุผลไว้ควยว่า "การเกิดมาเป็นเจ้ามียศรฐาบรรดาศักดิ์นั้น หาของทางทำราชการได้ยากกว่าขุนนาง เพราะจะไปรับราชการในตำแหน่งต่ำ ๆ ก็ไม่ได้ แต่ครั้งจะไปรับราชการในตำแหน่งสูง ๆ ในเมื่อไม่มีวิชาความรู้ก็ยอมเป็นไปไม่ได้"<sup>1</sup> ควยเหตุนี้เองจึงตัดสินพระทัยส่งพระราชโอรสทุกพระองค์ไปศึกษาต่างประเทศ ทรงตระหนักดีว่าการศึกษาวิชาการแผนใหม่ตามแบบตะวันตกมีคุณค่ามหาศาล ทรงมีพระราชประสงค์จะให้พระราชโอรสและพระราชธิดาของพระองค์ได้ศึกษาบ้าง สำหรับบรรดาพระราชโอรสนั้นการศึกษาตามแบบพระองค์คือ จ้างครูชาวต่างประเทศมาถวายการสอนในพระราชวังยอมไม่เป็นการเพียงพอ เพราะประเทศเราต้องเกี่ยวข้องกับชาติตะวันตกมากขึ้นทุกที ทรงพระราชปรารภว่า "การเล่าเรียนในที่นี้ ถึงจะจัดให้ดีอย่างไร ก็จะไม่เร็วไวได้เหมือนในประเทศซึ่งเป็นเจ้าของภาษา"<sup>2</sup> บรรดาพระราชโอรสเหล่านี้จะต้องเป็นกำลังสำคัญต่อไปในการปรับปรุงบ้านเมืองต่อจากที่พระองค์ทรงเริ่มต้นไว้ จึงทรงตัดสินพระทัยที่จะส่งพระราชโอรสทุกพระองค์ไปศึกษาต่างประเทศ และมีเหตุผลอื่น ๆ ที่นอกเหนือไปจากนี้ก็คือ

1. เหตุผลทางด้านการเมือง
2. ความล่าช้าทางด้านการศึกษาของไทย
3. เพื่อนำความรู้มาปรับปรุงประเทศ
4. เพื่อเรียนรู้ความคิดของชาติตะวันตก

พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวได้ส่ง เจ้าฟ้าบริพัตรสุขุมพันธุ์ ไปศึกษาวิชาทหารในประเทศเยอรมัน เหตุผลอื่นที่นอกเหนือไปจากการยอมรับที่ว่าวิชาการทหารในประเทศนั้น

---

<sup>1</sup> สมเด็จพระปกษมาจารย์เจ้าอาวาสวัดสุทัศน์ฯ, พระประวัติจอมพลพระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมหลวงนครไชยศรีสุรเดช (พระนคร : โรงพิมพ์พุทธศึกษาทหารบก, 2516), หน้า 2 - 3.

<sup>2</sup> ก.จ.ช. ค.49/7 พระราชหัตถเลขาพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวถึงพระเจ้าอนงยาเชอพระองค์เจ้าสวัสดิโสภณ ลงวันที่ 27 กุมภาพันธ์ ร.ศ. 113.

X  
 ที่ที่สุดแล้ว ก็คือการแสดงไมตรีของพระจักรพรรดิวิลเลียมที่ 2 จะมีส่วนทำให้อาณาจักรอันตระหนักรู้ถึงความสัมพันธ์ส่วนพระองค์ และใกล้ชิดสมเด็จพระเจ้าลูกยาเธอ เจ้าฟ้าจักรพงษ์ภูวนารถ พระราชโอรสองค์ที่โปรดมากที่สุดองค์หนึ่งเสด็จไปรับการศึกษาชั้นสูงต่อไปในพระเศวตฉัตร โดยทรงมอบหมายให้พระเจ้าซาร์นิโคลาสที่ 2 เป็นผู้กำหนดแผนการศึกษาของพระราชโอรสตามแต่จะเห็นสมควร<sup>1</sup>

ใน พ.ศ. 2441 เจ้าฟ้าจักรพงษ์ภูวนารถเสด็จถึงประเทศรัสเซีย และเข้ารับการศึกษาทางค่านวิชาทหารในโรงเรียนนายร้อยมหาดเล็ก ที่ประทับตลอดจนค่าใช้จ่ายในการเล่าเรียนทั้งหมดของเจ้าฟ้าจักรพงษ์ภูวนารถ พระเจ้าซาร์นิโคลาสที่ 2 ทรงรับเป็นพระราชภาวระของพระองค์ ภายหลังจากทรงสำเร็จการศึกษาจากโรงเรียนนายร้อยมหาดเล็ก พระองค์ได้เข้ารับราชการเป็นทหารอยู่ในกรมทหารรักษาพระองค์ กรมที่สำคัญที่สุดของกองทัพกรุงรัสเซีย และได้เข้ารับการศึกษาต่อในโรงเรียนนายทหารเสนาธิการจนสำเร็จหลักสูตรใน พ.ศ. 2449

ความล้มเหลวทางการศึกษาของไทย ก่อน พ.ศ. 2414 การศึกษาของไทยยังคงสอนกันอยู่ในวัด โดยมีพระภิกษุเป็นผู้สอน วิชาที่เรียนก็เป็นเพียงความรู้เบื้องต้นพอให้อ่านออกเขียนได้เป็นสำคัญ แม้การเล่าเรียนของพระบรมวงศานุวงศ์ในพระบรมมหาราชวังก็เป็นแบบเก่าที่เคยมีมาตั้งแต่สมัยกรุงศรีอยุธยา พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวทรงเล็งเห็นว่าการศึกษาแบบเก่าเช่นนี้ไม่อาจจะทำให้ประเทศชาติเจริญก้าวหน้าไปได้ เนื่องจากชาคนบุคคลที่มีความรู้ความสามารถ การพัฒนาคนเป็นสิ่งสำคัญที่ต้องกระทำควบคู่กันไปกับการพัฒนาประเทศ พระองค์จึงทรงเริ่มจัดการศึกษาขึ้นก่อนเป็นครั้งแรก โดยทรงจัดตั้งโรงเรียนหลวงขึ้นในพระบรมมหาราชวัง เมื่อ พ.ศ. 2414<sup>2</sup> โปรดให้พระเจ้าอนงยาเธอ พระบรมวงศานุวงศ์ และพระราชโอรสพระราชธิดาที่มีพระชันษาสมควร

<sup>1</sup> พระราชหัตถเลขาและหนังสือกราบบังคมทูลของเจ้าพระยาพระเสด็จสุเรนทราธิบดี (พระนคร : หางหุ้นส่วนจำกัด ศิวพร, 2504), หน้า 225.

<sup>2</sup> กระทรวงศึกษาธิการ, ประวัติกระทรวงศึกษาธิการ 2435 - 2507 พิมพ์เป็นที่ระลึกในวันครบเจ็ดสิบสองปีของกระทรวง วันที่ 1 เมษายน พ.ศ. 2507 (พระนคร : โรงพิมพ์คุรุสภา), หน้า 28.



จะเข้าเรียนได้ให้เข้าเรียนในโรงเรียนนี้ โรงเรียนที่พระราชโอรสส่วนใหญ่ของพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวได้เข้าศึกษาวิชาความรู้เบื้องต้นได้แก่ โรงเรียนพระตำหนักสวนกุหลาบ ต่อจากนั้นก็ถูกส่งไปศึกษาต่างประเทศ เพราะพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวทรงมีพระราชปรารภว่าถ้าให้พระราชโอรสทุกพระองค์ศึกษาอยู่ในเมืองไทยต่อไปก็จะมีวิชาความรู้อันใด เพราะในขณะนั้นการศึกษาที่จะทรงจัดขึ้นในชั้นต่อ ๆ ไปนั้นยังคงเป็นเพียงพระราชดำริเท่านั้น ยังขาดบุคคลที่จะมาช่วยดำเนินการศึกษาในเมืองไทย ถ้าเปรียบกับยุโรปแล้วก็เหมือนกับว่าเรายังอยู่ในระยะคืบคลานไปเท่านั้น การได้ไปศึกษาในต่างประเทศมีโอกาสในการเลือกวิชาเรียนและประเทศที่มีชื่อเสียงในวิชานั้น ๆ ได้

การปฏิรูปบ้านเมืองในรัชสมัยพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว โดยข้อใหญ่ใจความแล้วก็คือเพื่อจะดำรงรักษาอธิปไตยของชาติไทยพนจากลัทธิจักรวรรดินิยม ซึ่งกำลังแผ่ขยายอยู่ทั่วทวีปเอเชียและในการที่จะรักษาเอกราชอธิปไตยไว้ให้ได้นั้น จำเป็นต้องกระทำหลายอย่างหลายแง่ อาทิเช่น ปลูกครองประเทศและผู้ที่อยู่ในตำแหน่งหน้าที่สำคัญ ๆ ทุกหน้าที่ต้องเฉลียวฉลาดรู้เท่าทันฝรั่ง ระบบสังคมและเศรษฐกิจต้องดีพอที่จะพึ่งตนเองได้เต็มที่ ระบบการบริหารประเทศต้องมีประสิทธิภาพ กำลังป้องกันประเทศต้องแข็งแรงและทันสมัย และแม่แต่จารย์ประเทศแม้ว่าจะมองอย่างก็ของแก้ไขมิใช่ขึ้นชื่อว่าป่าเถื่อน การที่จะถึงพร้อมด้วยคุณสมบัติดังกล่าวก็ต้องเริ่มต้นที่คนก่อนอื่น การให้การศึกษาเพื่อพัฒนาคนจึงเป็นสิ่งสำคัญที่จะต้องทุ่มเทให้เป็นอันมาก การส่งคนไทยให้ไปศึกษาเล่าเรียนในยุโรปเพื่อศึกษาวิชาแขนงต่าง ๆ โดยเฉพาะบรรดาพระราชโอรส และเจ้านายในพระราชวงศ์ตลอดจนถึงบุตรข้าราชการ ก็เพื่อสร้างคนชั้นนำมารับหน้าที่สำคัญ ๆ ในการบริหารประเทศ พระราชหัตถเลขาตอนหนึ่งที่พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวทรงมีถึงพระยาวิสุทธีสุริยศักดิ์เมื่อจะนำสมเด็จพระเจ้าฟ้ามหาวชิราวุธไปศึกษาที่ประเทศอังกฤษ ที่ว่า " . . . . มีความประสงค์จะให้ไต่ความรู้วิชาพอที่จะรักษาทรัพย์สมบัติที่พอให้ไว้เท่านั้น . . . ." <sup>1</sup> คำว่า "ทรัพย์สมบัติ" ในที่นี้ก็คือ ประเทศชาติ นั้นเอง และการที่จะรักษาไว้ให้ได้นั้นก็คือต้องมีวิชาความรู้

<sup>1</sup>พระราชหัตถเลขาและหนังสือกราบบังคมทูลของเจ้าพระยาพระเสด็จสุเรนทราธิบดี . . .

คือเพื่อนำมาปรับปรุงประเทศให้ทันสมัยเท่าเทียมอารยประเทศ เพื่อป้องกันมิให้จักรวรรดินิยม ตะวันตกนำเข้ามาเป็นข้ออ้างในการเข้ายึดครองประเทศเหมือนกับที่เคยทำมาแล้วในประเทศอื่น ๆ"<sup>1</sup>

การที่พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวได้ทรงเปลี่ยนแปลงการปกครองประเทศ เสียใหม่โดยแบ่งการปกครองออกเป็นกระทรวงต่าง ๆ ถึง 12 กระทรวง ดังนั้นงานราชการจึง ขยายตัวออกไปมาก ความต้องการตัวบุคคลที่จะเข้ารับราชการทั้งในตำแหน่งผู้บริหารและข้าราชการ ทั่วไปหาได้ยากมาก การพัฒนาประเทศที่ทรงมีพระราชประสงค์จะให้ดำเนินไปอย่างรวดเร็วจึงไม่ อาจเป็นไปได้ สิ่งที่พระองค์ต้องการมากที่สุดขณะนั้นก็คือคนที่มีการศึกษาและมีความรู้<sup>2</sup>

การที่พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวทรงเข้าพระทัยดีถึงการขาดกำลังคน จึง ทรงว่าจ้างชาวยุโรปที่ชำนาญการเข้ามาเป็นที่ปรึกษาในวงราชการต่าง ๆ ทรงมีพระราชดำริว่า การที่ไช้ฝรั่งนั้นเหมือนกับเราใช้ตำราสำเร็จ คือเอาที่เขาสอนและเห็นว่าดีแล้วมาทำเพื่อจะได้เจริญ ก้าวหน้าทันเขา<sup>3</sup> แต่การไช้ฝรั่งนั้นไช้ว่าจะมีผลก็อย่างเดียว ผลเสียก็มีอยู่มาก นอกจากนั้นก็ยังเกิด ปัญหาในเรื่องความอิจฉาริษยา และเกิดการแก่งแย่งกันในหมู่ฝรั่งชาติต่าง ๆ เพราะถ้าไช้ฝรั่งชาติ ใดทำงานในกระทรวงหนึ่งก็กลายเป็นการผูกขาดความกรมนี้กระทรวงนี้เป็นของชาตินั้น ๆ ไป ฝรั่งชาติอื่น ๆ ก็ไม่พอใจ ต้องการจะให้คนของตนเข้ามาทำงานในกระทรวงนั้นบ้าง<sup>4</sup>

<sup>1</sup>ก.จ.ช. ร.5 บ.2/16 เจ้านายและข้าราชการกราบบังคมทูลความเห็นการเปลี่ยนแปลงระเบียบราชการแผ่นดิน ร.ศ. 103.

<sup>2</sup>ก.จ.ช. ร.5 ต.2/3 พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวถึง มิสเตอร์เวอรัน ลงวันที่ 23 มิถุนายน ค.ศ. 1900.

<sup>3</sup>พระราชหัตถเลขาและหนังสือกราบบังคมทูลของเจ้าพระยาพระเสด็จสุเรนทราธิบดี . . . ., หน้า 292 - 293.

<sup>4</sup>เรื่องเดียวกัน, หน้า 306.

การจ้างฝรั่งเข้ามาเป็นที่ปรึกษาราชการนี้ นอกจากจะให้เข้ามาช่วยทำงานแล้ว ก็ทรงหวังว่าจะเป็น การเตรียมการที่จะให้คนไทยได้รับช่วงการปฏิบัติราชการด้วยตนเอง เพราะการจะหวังพึ่งชาวต่างชาติตลอดไปย่อมเป็นไปไม่ได้ แต่สิ่งที่ทรงหวังไว้ก็ไม่ได้ดลนัก เนื่องจากคนไทยไม่ได้รับการศึกษาเพียงพอ ไม่สามารถจะรับการถ่ายทอดวิชาความรู้จากฝรั่งไว้ได้ ด้วยเหตุนี้จึงทรงหวังว่าเมื่อพระราชโอรส พระราชวงศ์ และข้าราชการที่ทรงส่งไปศึกษาต่างประเทศกลับมาจะได้ช่วยกันเป็นกำลังสำคัญในการบริหารประเทศ และที่ทรงตั้งพระทัยเอาไว้เป็นอย่างมากก็คือบรรดาพระราชโอรสของพระองค์ที่จะกลับมาช่วยบริหารกิจการในกระทรวงต่าง ๆ เพราะ "การทุก ๆ กระทรวงจะหาเสนาบดีที่ราชการในหน้าที่ไม่ได้เลยสักคนเดียว"<sup>1</sup> ทรงโปรดให้พระราชโอรสเลือกเรียนวิชาต่าง ๆ ที่จะเป็ประโยชน์ต่อบ้านเมือง เช่น กฎหมาย การคลัง การทูต ทหารบก ทหารเรือ การโยธา เป็นต้น วิชาที่ทรงต้องการมากที่สุดในช่วงเวลานั้นก็คือ กฎหมาย สาเหตุที่ต้องการคนที่มีความรู้ทางด้านกฎหมายนั้นสืบเนื่องมาจากการเสียเปรียบจากสนธิสัญญาที่ไทยทำกับ เซอร์ จอห์น บาวริง เมื่อ พ.ศ. 2398 ในสมัยของพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว ซึ่งนับเป็นจุดเริ่มต้นของสมัยแห่งอิทธิพลของชาวยุโรปในประเทศไทย สนธิสัญญาดังนี้เป็นเสมือนสัญลักษณ์แห่งการเปิดประตูการค้า และสัมพันธ์ไมตรีอย่างกว้างขวางระหว่างไทยกับต่างประเทศ

สิทธิสภาพนอกอาณาเขตซึ่งวิครอนอชิปโดยทางการศาลของไทยมาทวีความรุนแรงขึ้นในรัชสมัยพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว จึงทรงต้องการบุคคลที่มีความรู้ทางด้านกฎหมายมากที่สุด เพื่อเร่งสร้างประมวลกฎหมายและระเบียบการศาลของไทยให้เจริญทัดเทียมอารยประเทศ ในการนี้พระเจ้าลูกยาเธอพระองค์เจ้ารพีพัฒนศักดิ์ ซึ่งสำเร็จวิชากฎหมายจากมหาวิทยาลัยออกซฟอร์ดกลับมาถึงประเทศไทย เมื่อ พ.ศ. 2439 ได้เป็นกำลังสำคัญในการปฏิรูปประมวลกฎหมายและจัดระเบียบทางด้านการศาลของไทย โดยทรงเข้ารับตำแหน่งเสนาบดีกระทรวงยุติธรรม ใน พ.ศ. 2439

---

<sup>1</sup>อ้างจาก พาชัน สมคำนึ่ง, "ความสำคัญของการศึกษาของพระราชโอรสในพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว ในการปรับปรุงบ้านเมืองตามแบบตะวันตก" (วิทยานิพนธ์อักษรศาสตรมหาบัณฑิต แผนกวิชาประวัติศาสตร์ บัณฑิตวิทยาลัย จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, พ.ศ.2520), หน้า 93.

ทางด้านกระทรวงอื่น ๆ ก็ต้องการปรับปรุงเช่นกัน เช่น กระทรวงกลาโหม ราชการทหารบก ทหารเรือ ก็ยังแยกย้ายกันอยู่หลายหมู่หลายกรม ไม่เป็นแบบแผนอันเดียวกัน เมื่อพระเจ้าลูกยาเธอ พระองค์เจ้าจิรประวัติวรเดชเสด็จกลับจากการศึกษาค้นหาหนทางจากประเทศเคมมารักแล้วก็ได้เข้าช่วยงานทางด้านทหาร

ทางด้านกรโยชาธิการ ผู้ที่มีบทบาทสำคัญได้แก่ พระเจ้าลูกยาเธอพระองค์เจ้าบุรฉัตรไชยกร (กรมพระกำแพงเพชรอัครโยธิน)

การสาธารณสุขและการแพทย์ ผู้ที่มีบทบาทสำคัญในการปรับปรุงกิจการทางด้านนี้จนก้าวหน้าตามแบบประเทศตะวันตก คือสมเด็จพระเจ้าลูกยาเธอเจ้าฟ้ามหิดลอดุลยเดช (กรมหลวงสงขลานครินทร์) และพระเจ้าลูกยาเธอพระองค์เจ้ารังสิตประยูรศักดิ์ (กรมพระยาไชยนาทนเรนทร)

พระราชโอรสในพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวที่เสด็จไปศึกษาต่างประเทศต่างก็กลับมาช่วยราชการบ้านเมืองให้ก้าวหน้าแทบทุกพระองค์

บรรดาพระราชโอรสของพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวที่เสด็จไปศึกษา ณ ต่างประเทศนั้นล้วนยังอยู่ในวัยเยาว์ทั้งสิ้น คือมีพระชันษาอยู่ในระหว่าง 13 - 15 พรรษา ทุกพระองค์จึงต้องมีพระอภิบาลคอยดูแลให้คำแนะนำทั้งทางด้านการศึกษาและความประพฤติอย่างใกล้ชิด พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวทรงห่วงใยพระราชโอรสทุกพระองค์ ทรงพิจารณาอย่างรอบคอบเกี่ยวกับแผนการศึกษาและความเป็นอยู่ของพระราชโอรสในต่างประเทศ ในกรณีนี้ได้ทรงปรึกษารื้อกับพระราชวงศ์ และข้าราชการชั้นผู้ใหญ่ พระอภิบาล ตลอดจนอัครราชทูตที่ทรงส่งไปประจำยังประเทศยุโรป

พระบรมราโชบายเกี่ยวกับการศึกษาของพระราชโอรสในต่างประเทศ

#### การศึกษาขั้นต้น

พระราชโอรสของพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวทุกพระองค์เมื่อแรกเสด็จไปศึกษายังต่างประเทศนั้นจะถูกส่งไปศึกษาเล่าเรียนวิชาขั้นต้น ณ ประเทศอังกฤษก่อน ต่อจากนั้นจึงจะพิจารณาว่าพระองค์ใดควรจะเรียนทางไหน และควรจะเสด็จไปศึกษา ณ ประเทศใด

เมื่อพระราชโอรสเสด็จไปถึงประเทศอังกฤษ ในขั้นแรกจะเสด็จประทับอยู่กับ private family ซึ่งพระยาวิสุทธิสุริยศักดิ์ และพระเจ้านองยาเชอ พระองค์เจ้าสวัสดิโสภณ เป็นผู้จัดหาไว้ให้ การจัดหา private family นี้ต้องพิถีพิถันมาก ต้องเลือกจากผู้มีตระกูลดี มีความรู้และเป็นผู้ที่มีคนนับหน้าถือตา เช่น การหา private family สำหรับสมเด็จพระเจ้าฟ้ามหาจักรีราช และพระองค์เจ้าอาภากรเกียรติวงศ์ พระเจ้านองยาเชอ พระองค์เจ้าสวัสดิโสภณ ได้เป็นผู้จัดการหา private family ให้

" Basil Thomson นี้เป็นคนกว้างพอสมควรเป็นคนที่มีสกุลดี มีภรรยาในสกุลดี พวก Society ที่เขาคบหากันคนที่จะสมาคมด้วย สมเด็จพระเจ้าลูกเธอและพระเจาลูกยาเชอทั้งสิ้น คนเช่นนี้ระกอบด้วยคุณวุฒิคือวิชาความรู้ทางหนังสือ กับทั้งความคุ้นเคยในทางราชการบาง ข้าพระพุทธเจ้าเห็นด้วยเกล้าฯ ว่าเป็นการสมควรแล้ว . . . " <sup>1</sup>

การที่จัดให้สมเด็จพระเจ้าลูกยาเชอ และพระเจ้าลูกเธอทุกพระองค์ประทับอยู่กับ private family นี้ก็เพื่อ "ให้คุ้นเคยกับกิริยาอัชฌาสัยของชาวประเทศนี้ ให้คุ้นเคยกับภาษาที่สนทนากันอยู่ทุก ๆ วัน และทรงเรียนวิชาชั้นต้นแทนที่สามัญกุลบุตรจะเข้าเรียนในโรงเรียนสามัญศึกษาชั้นต้นนั้นอย่างช้าเพียง 2 ปี ตอนนั้นนับเป็นระยะหนึ่ง ตอนนั้นไม่ควรจะส่งเข้าทรงเล่าเรียนในโรงเรียนสามัญศึกษาชั้นกลาง คือ บัณฑิตกุลบดี เช่น แอโร เป็นต้น . . . " <sup>2</sup>

<sup>1</sup> ก.จ.ช. ร.5 ต.49/7 พระองค์เจ้าสวัสดิโสภณกราบบังคมทูลพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว ลงวันที่ 4 พฤศจิกายน ร.ศ.112.

<sup>2</sup> พระราชหัตถเลขาและหนังสือกราบบังคมทูลของ เจ้าพระยาพระเสด็จสุเรนทราธิบดี ..  
... หน้า 243.

ต่อจากนั้นพระราชโอรสเกือบทุกพระองค์จะเสด็จเข้ารับการศึกษานในโรงเรียนประจำอันมีชื่อเสียงของอังกฤษ คือ วิทยาลัยอีตัน<sup>1</sup> และแฮร์โรว์<sup>2</sup> "เพื่อให้ทรงคุ้นเคยในการสมาคมของกษัตริย์ในชั้นครุณวัย"<sup>3</sup> การศึกษาในระยะนี้ใช้เวลาอย่างช้าราว 4 ปี มีสมเด็จพระเจ้าหลุยซาเธอและพระเจ้าหลุยซาเธอบางพระองค์ที่มีได้เสด็จเข้าศึกษาในโรงเรียนประจำของอังกฤษ แต่ได้จัดหาอาจารย์มาสอนเป็นพิเศษในสาขาวิชาต่าง ๆ เช่น สมเด็จพระเจ้าฟ้ามหาวชิราวุธ (พระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว) สมเด็จพระเจ้าฟ้ามหาวชิราวุธ สมเด็จพระเจ้าจักรพงษ์ภูวนารถ เป็นต้น

การที่ไปรคให้เสด็จไปศึกษา ณ ประเทศอังกฤษก่อนจะแยกย้ายกันไปศึกษาวิชาการต่าง ๆ ในประเทศอื่น ๆ นั้น อาจพิจารณาได้จากเหตุผลดังต่อไปนี้ คือ

1. อังกฤษเป็นประเทศมหาอำนาจอันยิ่งใหญ่ในขณะนั้น ซึ่งสภาพการณ์ของบ้านเมืองไทยในขณะนั้นจำเป็นต้องพึ่งอังกฤษอยู่มาก การส่งพระราชโอรสไปศึกษา ณ ประเทศอังกฤษเท่ากับเป็นการกระชับสัมพันธไมตรีระหว่างไทยกับอังกฤษให้สนิทแน่นแฟ้นยิ่งขึ้น โดยเฉพาะอย่างยิ่งโครงการ

---

<sup>1</sup>วิทยาลัยอีตัน เป็น บัณฑิตสกูล ซึ่งมีชื่อเสียงโด่งดังที่สุดของอังกฤษ พระเจ้าเฮนรี่ที่ 6 ทรงสถาปนาขึ้นใน พ.ศ. 1983 (ค.ศ. 1440) วิทยาลัยนี้เมื่อแรกสร้าง นักเรียนเข้าเรียนได้โดยผูกครองไม่ต้องเสียเงินเลย เป็นนักเรียนชิงทุนหลวง เป็นโรงเรียนที่มั่งคั่งที่สุด ต่อมาเมื่ออยากส่งลูกไปเรียนมากขึ้น จึงขยายออกเป็นบัณฑิตสกูลธรรมดาโดยผู้ส่งลูกไปต้องออกเงิน และออกแพงกว่าที่ไหน ๆ หมด จากพระเจ้าวรวงศ์เธอ พระองค์เจ้าจุลจักรพงษ์, เกศวังปารุสก-  
เล่ม 1 (พระนคร : คลังวิทยา, 2501), หน้า 406 - 407.

<sup>2</sup>แฮร์โรว์ ตั้งใน ค.ศ. 1572 John Lyon เป็นผู้ก่อตั้ง ตั้งอยู่บนเชิงเขาทางตะวันออกเฉียงเหนือของกรุงลอนดอน อยู่ห่างจากกรุงเพียง 15 กิโลเมตร จากเรื่องเดียวกัน, หน้า 409 - 410.

<sup>3</sup>พระราชหัตถเลขาและหนังสือกราบบังคมทูลของพระยาพระเสด็จสุเรนทราธิบดี,  
หน้า 243.

ศึกษาของสมเด็จพระบรมโอรสาธิราช (พระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว) ซึ่งถูกวางแผน  
 ครอบงำโดยเจ้าพระยาอภัยราชา และพระเจ้าอนงยาเชอพระองค์เจ้าสวัสดิโสภณ โดยได้  
 กราบบังคมทูลพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว ให้สมเด็จพระบรมโอรสาธิราชเสด็จประทับ  
 ศึกษาในต่างประเทศอังกฤษเพื่อเหตุผลทางการเมือง การที่ทรงศึกษาอยู่ในประเทศอังกฤษจะทำให้  
 เกิดมิตรภาพระหว่างสองประเทศ และทำให้ได้รับความเห็นอกเห็นใจจากชาวอังกฤษ<sup>1</sup>

2. ภาษาอังกฤษ เป็นภาษาสากลซึ่งใช้กันอยู่ในทุกประเทศทั่วโลก ถ้ามีความรู้ภาษา  
 อังกฤษก็แล้วก็สามารถจะติดต่อกับประเทศต่าง ๆ ได้ นอกจากนั้นคำราชาศัพท์ ก็มักเขียนไว้เป็น  
 ภาษาอังกฤษทั้งสิ้น ทรงเล็งเห็นความสำคัญทางภาษาอังกฤษมาก

3. อังกฤษเป็นประเทศที่มีขนบธรรมเนียมเก่าแก่ ความคิดและความเจริญก้าวหน้าทาง  
 วัตถุเป็นไปมากกว่าประเทศยุโรป โดยเฉพาะอย่างยิ่งประเทศฝรั่งเศสซึ่งผู้คนมีความคิดเห็นทาง  
 การเมืองรุนแรงมาก

นอกจากนี้อังกฤษยังเป็นประเทศที่มีการปกครองในระบอบประชาธิปไตย ซึ่งมีพระมหากษัตริย์เป็นประมุข พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวไม่โปรดประเทศที่มีการปกครองแบบ  
 สาธารณรัฐ เช่น ประเทศฝรั่งเศส เพราะทรงพิจารณาเห็นว่าไม่เหมาะสม<sup>2</sup> จะเห็นได้ว่าพระราช  
 โอรสของพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว ส่วนมากโปรดให้ส่งไปศึกษาที่ประเทศอังกฤษ  
 มีส่งไปเคมมาร์ก เยอรมันนี และประเทศรัสเซียบ้าง ซึ่งประเทศเหล่านี้ล้วนมีระบอบการปกครองที่  
 มีพระมหากษัตริย์เป็นประมุขทั้งสิ้น ทรงพิจารณาเห็นอีกประการหนึ่งว่าที่ประเทศฝรั่งเศสมีสิ่งที่ยั่วยวน  
 ใจให้เด็กทำความชั่วอยู่มาก เพราะเป็นประเทศที่มีความก้าวหน้าทางวัตถุอย่างรวดเร็ว พระบาท  
 สมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวไม่ทรงโปรดจะให้พระราชโอรสองค์ใดเสด็จไปศึกษาที่ประเทศ

<sup>1</sup> ก.จ.ช. ร.5 ต.2/3 เจ้าพระยาอภัยราชากราบบังคมทูลพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว ลงวันที่ 12 พฤศจิกายน ค.ศ. 1895.

<sup>2</sup> พระวรวงศ์เธอ พระองค์เจ้าจุลจักรพงษ์, เกิดวังปารุสกโลก เล่ม 1 (พระนคร : คลังวิทยา 2501), หน้า 484.

ฝรั่งเศสเลย แม้ว่าวิชาจะดีมากเพียงไรก็ตาม ทรงมีพระราชดำริว่าเป็นประเทศที่เด็กไม่ควรจะไป  
อยู่<sup>1</sup>

อย่างไรก็ตามมีพระราชโอรสของพระองค์ได้เสด็จไปศึกษาที่ประเทศฝรั่งเศส ซึ่งส่วนมาก  
ก็เป็นการศึกษาเพิ่มเติม และเสด็จไปศึกษาเมื่อมีพระชันษามากแล้วเป็นผู้ที่มีความรับผิดชอบแล้ว ก็  
ไม่ทรงขัดข้อง เช่น พระเจ้าลูกยาเธอพระองค์เจ้าประวิตรวชิโนดม (กรมหลวงปราจิณกิติบดี)  
และสมเด็จพระเจ้าฟ้าประชาธิปกศักดิเดชน์ (พระบาทสมเด็จพระปกเกล้าเจ้าอยู่หัว) ซึ่งเสด็จไปศึกษา  
วิชาเสนาธิการทหารที่โรงเรียน Ecole de Guerre ในประเทศฝรั่งเศส<sup>2</sup> ภายหลังที่  
สำเร็จการศึกษาจากโรงเรียนนายร้อย Woolwich ในประเทศอังกฤษแล้ว

พระบรมราโชบายทางการศึกษาอีกประการหนึ่งคือ การเรียนรู้อาษาต่างประเทศ  
ให้ได้อย่างน้อย 2 ภาษา กล่าวคือ ท่องพูด อ่าน เขียน ไต่คลอง สามารถแปลออกมาเป็นภาษาไทย  
และแปลจากภาษาไทยกลับเป็นภาษานั้นได้ ทรงมีพระบรมราชโองการว่าเมื่อพระราชโอรสองค์ใด  
สามารถเขียนภาษาต่างประเทศ ภาษาใดภาษาหนึ่งได้แล้วให้เขียนจดหมายมาถึงพระองค์เป็นภาษา  
ต่างประเทศนั้นฉบับหนึ่ง และให้เขียนคำแปลเป็นภาษาไทยอีกฉบับหนึ่งควบคู่กันมาด้วย

จะเห็นได้ว่าพระเจ้าลูกยาเธอทุกพระองค์มีความสามารถในการใช้ภาษาต่างประเทศได้  
อย่างน้อย 2 ภาษา ทุกพระองค์ เช่น เจ้าฟ้าบริพัตรสุขุมพันธุ์ ทรงมีความสามารถในการใช้ภาษา  
อังกฤษและภาษาเยอรมัน เจ้าฟ้าชายจักรพงษ์ภูวนารถมีความสามารถในการใช้ภาษาอังกฤษกับ  
ภาษารุสเซีย เป็นต้น

<sup>1</sup>พระราชหัตถเลขาและหนังสือกราบบังคมทูลของเจ้าพระยาพระเสด็จสุเรนทราธิบดี  
พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว ถึงพระยาวิสุทธีสุวิศักดิ์ ลงวันที่ 16 มีนาคม  
ร.ศ. 116 หน้า 226.

<sup>2</sup>ก.จ.ช. ร.6 บ.2. 1 ก/12 พระองค์เจ้าวชิรวิจิตรกราบทูลสมเด็จพระเจ้านอง  
ยาเธอ เจ้าฟ้าบริพัตรสุขุมพันธุ์, กรกฎาคม 2464.



แม้จะทรงกำชับให้เรียนภาษาต่างประเทศได้เข้าใจสามารถนำมาใช้ได้ แต่ก็จะไม่ทรงโปรดเกล้าหากไม่รู้อาษาไทย หรือลัทธิภาษาไทยไปเสีย ด้วยเหตุนี้เมื่อพระราชโอรสองค์ใดเสด็จไปศึกษาต่างประเทศก็จะโปรดให้มีครูสำหรับสอนภาษาไทยคึกคักตามออกไปถวายพระอักษรด้วย

การศึกษาในชั้นนี้ พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว ทรงมีพระราชประสงค์ให้มีความรู้ทางคันการใช้ภาษา และวิชาเลข ให้ได้จริงจัง ๆ เสียก่อน ส่วนวิชาที่จะเรียนต่อไป เป็นวิชาดีของแกละพระองค์นั้นจะโปรดพิจารณาตามพระอุปนิสัยของแต่ละพระองค์ในการศึกษาชั้นสูงต่อไป

### การศึกษาชั้นสูง

หลังจากที่พระราชโอรสจบการศึกษาจากโรงเรียนบาลิสกุลของอังกฤษแล้ว ก็จะได้เสด็จเข้าศึกษาในมหาวิทยาลัยหรือโรงเรียนที่สอนวิชาเฉพาะ เช่น โรงเรียนทหารบก ทหารเรือ ฯลฯ ต่อไป การศึกษาในชั้นนี้จำเป็นต้องพิจารณาอย่างละเอียดรอบคอบ เพราะเป็นวิชาที่จะต้องนำมาใช้ในการพัฒนาประเทศ วิชาใดที่เรียนแล้วจะไม่เกิดประโยชน์แก่ตนเองและบ้านเมือง ก็ไม่มีพระบรมราชานุญาตให้เรียน การที่พระองค์ใดจะมีพระอุปนิสัยนิยมเอียงไปทางวิชาใดนั้น พระอภิบาลประจำพระองค์ และพระยาวิสุทธิสุริยศักดิ์ จะสังเกตดูพระอุปนิสัย และกราบทูลเข้ามาให้ทรงทราบ ในขณะเดียวกันก็จะกราบทูลแนะนำด้วยว่าพระองค์ใดควรจะศึกษาในค่านใด จึงจะเป็นประโยชน์แก่บ้านเมืองมากที่สุด

ความปรารถนาประการหนึ่งของพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวก็คืออยากให้พระราชโอรสได้แยกย้ายกันไปศึกษาวิชาหลาย ๆ สาขา เพื่อจะได้นำมาใช้ในการปรับปรุงประเทศ สืบต่อจากพระองค์ ทรงมีความวิตกอยู่เสมอในเรื่องการขาดคนที่จะมาช่วยทำงานที่พระองค์ทรงตั้งตนไว้ให้สำเร็จลุล่วงไป

วิชาที่พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวทรงต้องการให้พระราชโอรสได้ศึกษาเล่าเรียนมากที่สุด เพราะเป็นความต้องการของประเทศในขณะนั้นก็คือ วิชากฎหมาย การทหารบก การทหารเรือ และการคลัง

พระราชโอรสของพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวส่วนใหญ่ก็พากันแยกย้ายไป  
 เล่าเรียนในสาขาวิชาต่าง ๆ กัน เช่น เจ้าฟ้าบริพัตรสุขุมพันธุ์ เจ้าฟ้าจักรพงษ์ภูวนาถ พระองค์  
 เจ้าจิรประวัติวรเดช ฯลฯ เรียนทางทหารบก พระองค์เจ้าอาภากรเกียรติวงศ์ และพระองค์เจ้า-  
 วุฒิชัยเฉลิมลาภ เรียนทางทหารเรือ พระองค์เจ้าบุรฉัตรไชยากร เรียนทางทหารช่าง  
 พระองค์เจ้ารพีพัฒนศักดิ์ เรียนทางกฎหมาย พระองค์เจ้ารังสิตประยูรศักดิ์ เรียนทางการศึกษาและ  
 การสาธารณสุข เป็นต้น

การเตรียมวางแผนการศึกษาของพระยาวิสุทธิสุริยศักดิ์นับเป็นผลดีแก่ราชการบ้าน  
 เมืองในเวลาต่อมา

พระราชดำริข้อหนึ่งของพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวที่ว่า เจ้าฟ้าต้องเป็น  
 ทหารนั้น ทรงให้เหตุผลว่า

ประการที่หนึ่ง ถ้าเจ้านายชั้นเจ้าฟ้าไปทำการพลเรือนจะเสียพระเกียรติยศ เพราะ  
 ถ้าประเทศเปลี่ยนแปลงการปกครองอยู่ในรูปของรัฐบาลเมื่อใดจะคนที่จะต้องถูกกระทบกระเทือน  
 ไม่ได้ ความขบขันจะเห็นได้จากพระราชหัตถเลขาของพระองค์ถึงพระยาวิสุทธิสุริยศักดิ์ว่า

" . . . . . เจ้านายควรจะต้องเป็นทหารนั้นเป็นการสมควร แต่หน้าที่และช่วงที่จะได้  
 ใช้อทหารน้อยกว่าการพลเรือน คงจะต้องกลับมาใช้อทหารมาใช้อการพลเรือน การเช่นนี้ประเทศ  
 อื่น ๆ เขาก็ได้ใช้โดยมาก เจ้าฟ้าคงจะต้องเป็นทหารทุกคน เว้นไว้แต่ที่กำลังกายไม่พอ แต่คง  
 เรียนรู้วิชาฝ่ายพลเรือนด้วย . . . . . " <sup>1</sup>

ประการที่สอง การศึกษาวิชาทหารนั้นสามารถจะเรียนการพลเรือนควบคู่กันไปได้ ทำ  
 ให้ได้ความรู้ทั้งสองอย่าง เพราะเจ้านายชั้นเจ้าฟ้าเมื่อกลับมาบริหารราชการต้องทำการในตำแหน่ง  
 บริหารเป็นผู้บังคับบัญชา ซึ่งจะต้องรู้ทั้งระเบียบและวิธีการปกครองคน

<sup>1</sup>พระราชหัตถเลขาและหนังสือกราบบังคมทูล . . . . . , หน้า 233.

ประการที่สาม การศึกษาวิชาทหารมีระเบียบวินัยดีกว่าฝ่ายพลเรือน

พระราชโอรสชั้นเจ้าฟ้าที่ทรงศึกษาวิชาทหาร ได้แก่

สมเด็จพระเจ้าลูกยาเธอ เจ้าฟ้ามหาวชิราวุธ ศึกษาวิชาทหารจากโรงเรียนนายร้อย  
แซนด์เฮิสต์ (Sandhurst) ประเทศอังกฤษ

สมเด็จพระเจ้าลูกยาเธอ เจ้าฟ้าจักรพงษ์ภูวนาถ ศึกษาวิชาทหารในโรงเรียนนายร้อย  
มหาดเล็ก ประเทศรัสเซีย

สมเด็จพระเจ้าลูกยาเธอ เจ้าฟ้าอภัยภูวนต์เสด็จไปศึกษาในประเทศอังกฤษ  
แล้วเสด็จกลับมาศึกษาในโรงเรียนนายร้อยพระจุลจอมเกล้าในประเทศไทย

สมเด็จพระเจ้าลูกยาเธอ เจ้าฟ้าประชาธิปกศักดิเดชน์ ทรงศึกษาวิชาทหารบกจาก  
โรงเรียนนายร้อยวูลิช ประเทศอังกฤษ แล้วเสด็จไปศึกษาวิชาเสนาธิการทหารบกใน Ecole de  
Guerre ประเทศฝรั่งเศส

สมเด็จพระเจ้าลูกยาเธอ เจ้าฟ้ามหิตลลิตยเดช ทรงศึกษาวิชาทหารเรือในประเทศ  
เยอรมนี

สมเด็จพระเจ้าลูกยาเธอ เจ้าฟ้าวิพัชรสุชุมพันธ์ ทรงศึกษาวิชาทหารบกในประเทศ  
เยอรมนี<sup>1</sup>

อันที่จริงพระราชโอรสในพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวทุกพระองค์ทรงต้อง  
ศึกษาวิชาทางด้านการทหารทุกพระองค์ ทั้งนี้เป็นผลสืบเนื่องมาจากเหตุการณ์ใน ร.ศ. 112 แต่

<sup>1</sup>รายละเอียดโปรดดู พงษ์ คุ้มคำ, "ความสำคัญของการศึกษาของพระราชโอรส  
ในพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว ในภาพปรับปรุงบ้านเมืองตามแบบตะวันตก"  
(วิทยานิพนธ์อักษรศาสตรมหาบัณฑิต แผนกวิชาประวัติศาสตร์ บัณฑิตวิทยาลัย จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย,  
พ.ศ. 2520).

พระยาวิสุทธิสุวิชัยศักดิ์กราบทูลพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวคัดค้านความคิดเช่นนี้ โดยให้เหตุผลว่าบ้านเมืองจะดำรงอยู่ได้ก็ต้องอาศัยกิจการทางค่านพลเรือนด้วย ถ้ามรรคาพระราชโอรสเลือกเรียนวิชาทหารหมดแล้ว ทางค่านพลเรือนจะได้ใครเข้ามาบริหารประเทศ

"พระราชกุมารพระองค์ใดที่จะได้รับรัชทายาทหรือผู้ช่วยรักษาพระราชอาณาเขต ควรที่จะได้รับความแนะนำบำรุงพระปรีชาให้ทรงรอบรู้ทั้งฝ่ายพลเรือนซึ่งเป็นการทะนุบำรุง และทหารซึ่งเป็นการป้องกันรักษามีไทยยังหย่อนหรือลุ่มหลงล่าเอียงไปในทางใดก็ตามทางเดียว . . . . . การพลเรือนเป็นรากเง่าลำต้นและกิ่งก้าน การทหารเป็นดอกไม้ซึ่งจะให้เห็นความงดงามและสง่า . . . . ."<sup>1</sup>

พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวเองก็ทรงมีพระราชประสงค์ที่จะให้พระราชโอรสได้แยกย้ายกันไปศึกษาวิชาต่าง ๆ เพื่อประโยชน์ของบ้านเมือง

พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว มีโศกทรงห่วงใยแต่เฉพาะทางค่านการศึกษาของพระราชโอรสเท่านั้น แต่ทรงห่วงใยเกี่ยวกับความเป็นอยู่และความประพฤติด้วย เพราะการศึกษาจะได้ผลหรือไม่เพียงไรขึ้นอยู่กับ 2 สิ่งนี้สำคัญ ถ้าหากว่าพระราชโอรสองค์ใดตกอยู่ในความประพฤติชั่วลุ่มหลงอยู่กับความเพลิดเพลินแล้วก็เป็นที่แน่นอนว่าความตั้งพระทัยของพระองค์ที่หวังจะให้พระราชโอรสโลกกลับมาเป็นกำลังสำคัญของประเทศชาติต่อไปต้องล้มเหลวลง นอกจากนั้นจะทำให้เสื่อมเสียชื่อเสียงของประเทศชาติและพระราชวงศ์ด้วย

พระราชโอรสชั้นพระองค์เจ้านี้ทรงมีพระราชประสงค์ให้เล่าเรียนอยู่เหมือนนักเรียนสามัญ<sup>2</sup> ต้องทำคามกฏของโรงเรียนทุกประการ ส่วนพระโอรสชั้น "เจ้าฟ้า" นั้นโปรดให้ยกย่องให้สมพระเกียรติยศ เพราะพระโอรสในชั้นนี้มีส่วนสำคัญ และเป็นผู้มีบทบาทสำคัญในการเสด็จกระชับสัมพันธ์ไมตรีกับนานาประเทศในยุโรป

<sup>1</sup>พระราชหัตถเลขาและหนังสือกราบบังคมทูล . . . . , หน้า 217.

<sup>2</sup>ก.จ.ช. ร.5 รล. 3/24 พระบรมราชโองการพระราชทานแก่พระยาวิสุทธิสุทโธษา ลงวันที่ 3 กันยายน ร.ศ. 120.

ทางด้านการดูแลความประพฤติของพระราชโอรสนั้น ทรงให้สิทธิแก่พระอภิบาลอย่างเต็มที่ ในการดูแลก่อกำเหนี่ยวพระราชโอรสโดยมีต้อง เกรงกลัวผู้หนึ่งผู้ใด อย่าได้ถือว่าเป็นพระราชโอรสของ พระเจ้าแผ่นดินแล้วไม่กลาวกล่าวตักเตือน หน้าที่อีกประการหนึ่งที่พระอภิบาลจะต้องปฏิบัติคือ ชักจูงให้ความสามัคคีบังเกิดขึ้นในหมู่พระราชโอรสทั้งปวง การที่ทรงมีพระราชปรารภให้พระราช โอรสมีความรักใคร่สามัคคีกัน จะได้เสด็จกลับมาเป็นกำลังช่วยกันบริหารบ้านเมืองในโอกาสต่อไป

สำหรับค่าใช้จ่ายทั้งหมดทางด้านการศึกษาและความเป็นอยู่ของพระราชโอรสนั้น ก็เป็น พระราชทรัพย์ส่วนพระองค์เอง คือเงินพระคลังข้างที่ ไม่ใช่เงินที่ใช้จ่ายในราชการแผ่นดิน ทั้งนี้ ทรงให้เหตุผลว่า เพื่อไม่พินิจจากการคัดค้าน และคำตำหนิติเตียนที่อาจจะเกิดขึ้นได้ เพราะเหตุที่ ทรงมีพระราชโอรสหลายพระองค์ ถ้าเอาเงินที่ใช้จ่ายสำหรับราชการแผ่นดินไปใช้ก็จะสิ้นเปลือง มาก<sup>1</sup>

จะเห็นได้ว่าทรงมีพระราชดำริในเรื่องนี้อย่างรอบคอบ ทรงนึกถึงประโยชน์ของประเทศ ชาติเป็นสำคัญ อันที่จริงถ้าพระองค์จะใช้จ่ายเงินราชการแผ่นดินก็อยู่ในพระราชอำนาจที่จะกระทำได้ เพราะเป็นกษัตริย์ในระบอบสมบูรณาญาสิทธิราชย์ และก็สามารถจะอ้างได้อีกว่าพระราชโอรสที่ เสด็จไปศึกษาต่างประเทศนั้นเมื่อเสด็จกลับมาแล้วก็เข้ารับราชการทำประโยชน์แก่ประเทศชาติ เหมือนกันกับพวกบุตรขุนนางและข้าราชการและสามัญชน ซึ่งไปศึกษาต่อต่างประเทศโดยใช้จ่ายเงิน แผ่นดิน การที่มิได้ใช้พระราชอำนาจเช่นนี้ แสดงให้เห็นถึงน้ำพระทัยอันดีงามของพระองค์ที่มีต่อ ประเทศ

จะเห็นได้ว่าก่อนที่พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวจะทรงมีพระราชดำริให้ตั้ง ทุนเล่าเรียนหลวงเพื่อให้บุตรคนธรรมดาสามัญมีโอกาสได้ไปศึกษาวิชาการชั้นสูงในต่างประเทศนั้น ได้ทรงมีพระราชดำริที่จะส่งพระราชโอรสออกไปศึกษา ณ ต่างประเทศ เพื่อจะได้นำวิชาความรู้ ต่าง ๆ เข้ามาช่วยพระองค์ปรับปรุงประเทศชาติ และพระราชโอรสที่ได้รับการศึกษามาจากต่างประเทศ ทุกพระองค์เมื่อทรงสำเร็จการศึกษาแล้วเสด็จกลับมาเมืองไทย ก็ได้ทรงใช้วิชาการเหล่านั้นมาช่วย พัฒนาประเทศชาติตามพระบรมราโชบายของสมเด็จพระบรมชนกนาถ

<sup>1</sup>พระบรมราโชวาทพระราชทานพระเจ้าลูกยาเธอ 4 พระองค์แรก , หน้า 2 - 4.

นอกจากจะทรงโปรดฯ ให้พระราชโอรสออกไปศึกษา ณ ต่างประเทศแล้ว ลูกเจ้านาย หรือลูกขุนนางชั้นสูง ถ้าทรงเห็นว่ามีความเฉลียวฉลาดและมีความรู้ความสามารถแล้ว ก็จะมีพระราชดำริให้เสนาบดีกระทรวงนั้นจัดทางปรมาณส่งบุคคลผู้นั้นออกไปเรียน ณ ประเทศยุโรป

ในสมัยรัชกาลพระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว และพระบาทสมเด็จพระปกเกล้าเจ้าอยู่หัว ผู้ที่ไปเรียนต่างประเทศมีจำนวนมากขึ้น เพราะนอกจากทุนเล่าเรียนหลวงแล้ว ก็ยังมีทุนประเภทอื่น ๆ อาทิเช่น ทุนกระทรวงต่าง ๆ ทุนกรมรถไฟหลวง ทุนกรมไปรษณีย์โทรเลข เป็นต้น และแต่ละทุนก็มีชื่อแตกต่างกันในรายละเอียด ซึ่งแล้วแต่เสนาบดีกระทรวงนั้นจะเป็นผู้กำหนด แต่จุดมุ่งหมายที่สำคัญของการส่งนักเรียนเหล่านี้ออกไปเรียน ณ ต่างประเทศ ก็เพื่อจะได้คนมีวิชาความรู้ กลับมารับราชการ อันเป็นความต้องการจำเป็นในสมัยนั้น

ในบทต่อไปจะกล่าวถึงทุนเล่าเรียนหลวงอันเป็นสิ่งสำคัญของงานวิจัยเรื่องนี้

ศูนย์วิจัยทรัพยากร  
จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย